

آینده کتابداری و اطلاع‌رسانی

دکتر غلامرضا فدایی

استاد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران؛ ghfadaie@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۸۸/۳/۸ تاریخ پذیرش: ۸۸/۵/۱۵

چکیده

هدف: بررسی توانمندی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است که چنانچه با نگاهی نو به آن نگریسته شود می‌تواند قابلیت‌های خود را نشان دهد.

روش: روش به کار گرفته در این مقاله تاریخی و در عین حال مقایسه‌ای است. در روش تاریخی به سابقه رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی توجه شده و در روش مقایسه‌ای آن را با رشته‌های دیگر مقایسه شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که کتابداری و اطلاع‌رسانی با مفهوم نو می‌تواند به تشکیل دانشکده‌ای با حداقل ۷ رشته بیانجامد. این رشته‌ها شامل گروه مرجع، گروه فن‌آوری اطلاعات، مدیریت و بهره‌وری اطلاعات، یادمانه‌ها (آرشیو) و نسخ خطی و ... می‌شود.

واژه‌های کلیدی: دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی، بازیابی و اشاعه اطلاعات، گروه کتابداری و

اطلاع‌رسانی

مقدمه

امید به آینده یکی از ویژگی‌های زندگی بشر است و انتظار اینکه او در سایه کوشش‌ها و تلاش‌ها به وضع مطلوب برسد، همواره مقبول و مورد توجه بوده است. این امید و انتظار باید مبنا و پایگاهی داشته باشد تا همگان براساسی معقول به کوشش دست زنند. اگر خاستگاه و پایگاه امید و انتظارات منطقی نباشد، این امید و انتظار نوعی آرزو یا خیالبافی است و نتیجه تلاش و کوشش بر حسب تصادف و اتفاق شکل می‌گیرد و همواره فرد منتظر وقوع حادثه و یا معجزه‌ای است تا شرایط برای او مطلوب شود.

گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها نیز این چنین‌اند. هر گروه تلاش می‌کند تا خود را در جامعه بیش از پیش مطرح کند و براساس اهداف از پیش تعیین شده که بر محور واقعیات و نه حدسیات دور می‌زند، تلاش کند؛ تا هم وضع موجود را خوب معرفی کند و هم دورنمای آینده را برای فراگیران دانش در آن حوزه تبیین نماید. این توصیف و تبیین با توجه به واقعیاتی که در جامعه رخ می‌دهد، جایگاه و منزلت اجتماعی رشته را در بیرون از دانشکده و دانشگاه تعیین می‌کند و مشوق و محرک دانشجویان برای ورود به آن رشته و ماندگاری آن می‌شود.

گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی هم به عنوان یک رشته و حوزه علمی از این قاعده مستثنی نیست. صرف‌نظر از مشکلات مبنایی و فلسفی آن، هم اکنون در سطح جهانی و ایران به عنوان یک رشته علمی شناخته شده و بازار کاری را به خود اختصاص داده است. اما در عین حال، از طرح این سؤال که آینده آن چگونه خواهد بود، بی‌نیاز نیست. به عبارت روشن‌تر، سؤالات این پژوهش این است که آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی آینده‌ای دارد؟ آیا آموزش فعلی با آنچه در جامعه به آن نیاز است تطابق دارد؟ آیا آنچه در ذهن و عمل سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان جامعه درباره کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌گذرد، واقعی است؟ آیا می‌شود این تفکر را به سوی آینده‌ای بهتر عوض کرد؟ آیا تعویض نگاه آنان با وضعیت فعلی رشته مقدر و سازگار است؟

وضعیت موجود

از آنجا که پایگاه و جایگاه رشته کتابداری به لحاظ نظری خیلی روشن نیست، همیشه این چالش وجود داشته است که این رشته چه رشته‌ای است. اگرچه در دنیا به لحاظ حضور فن‌آوری اطلاعات، کتابداری، رونق و گسترش فراوانی یافته است؛ اما تردیدهایی هم در ذهن عده‌ای از صاحب‌نظران درباره آن وجود دارد. همه می‌دانند که با ظهور وب و کتابخانه‌های دیجیتالی، عده‌ای شتاب‌زده نام کتابداری را از عنوان حوزه‌های آموزش خود حذف و به نام اطلاعات و اطلاع‌رسانی بسنده کردند و نوید کتابخانه‌های بدون کتاب را برای سال ۲۰۱۰ دادند (ویلسون^۱، ۲۰۰۱). اگرچه این فکر، فکر انحرافی بود و به زودی بسیاری از این نظر برگشتند ولی خواه ناخواه تأثیر خود را در جامعه گذاشت. در ایران هم با آن که مهد علم و کتاب و کتابخانه بوده است، ولی با آمدن وب و نظام دیجیتالی، رونق کتابداری و اطلاع‌رسانی بیشتر شد و بسیاری آن را با علوم رایانه‌ای مشترک و یا اشتباه گرفتند. این عوامل سبب شده و می‌شود تا دانشجویان این رشته که گاه ناآگاهانه و برحسب ضرورت ورود به دانشگاه به زعم خودشان این رشته را انتخاب می‌کنند، در آغاز دچار سرگردانی و حیرت شوند، ولی وقتی با محتوا و کارکرد و بعضاً منزلت اجتماعی آن کمی آشنا می‌شوند دلگرم‌تر می‌شوند.

نگارنده بنا ندارد در این مقاله وارد ریز مشکلات کتابداری و اطلاع‌رسانی شود (فدایی، ۱۳۸۶)، زیرا آن را در مقالات دیگر به تفصیل بیان کرده است و اشکالات مبنایی آن را برشمرده است (فدایی، ۱۳۸۸؛ Fadaei, 2008, 2009). نگارنده در آن مقالات و یا طرح‌ها به خوبی بیان کرده است که این رشته به لحاظ نظری و عملی از کجاها رنج می‌برد و آیا این احساس کمبودها امری واقعی است؟ و آیا رشته توان بازنگری در خود را دارد؟ و می‌تواند همچون سایر رشته‌ها بر خود بی‌بالد و از موجودیت خود دفاع کند؟ نگارنده در مقاله «آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی فقط منتظر تغییر نام است» (۱۳۸۸) به تفصیل بیان کرده است که مشکل کتابداری و اطلاع‌رسانی در شش محور عمده خلاصه می‌شود و

چنانچه مدعیان و بانیان این حوزه و صاحب نظران آن با امعان نظر بیشتری به آن نگاه کنند، درمی یابند که رشته می تواند هم آن مشکلات را مرتفع کند و هم با اطمینان از آینده خود به تغییر روش و برنامه خود پردازد. این شش حوزه عبارتند از: خاستگاه، جایگاه، تعریف، دامنه، نام و عناوین مشاغلی که فارغ-التحصیلان این حوزه می توانند احراز کنند.

آنچه در مقالات پیش گفته نیز مد نظر قرار گرفت، این است که حوزه کتابداری و اطلاع رسانی باید همچون سایر رشته ها از پایه های محکمی برخوردار باشد تا بتواند همواره بالنده حرکت کند. به عنوان مثال، رشته پزشکی، وجودش را از نیاز بشر به سلامتی می گیرد و نه از وجود بیمارستان. بیمارستان بزرگترین نماد ضرورت پزشکی است. اگر بپذیریم که کتابداری و اطلاع رسانی نیز وجود و حضورش را از نیاز دائمی بشر به بازیابی اطلاعات و دانش برای پیشرفت و توسعه می گیرد، آنگاه دیگر متکی به کتابخانه به عنوان یک ساختمان و محل استقرار کتاب ها و سایر مدارک نیست و این همانطور که گفته شده است بسیار فرق می کند که بگوییم مفهوم کتابداری و اطلاع رسانی برخاسته از نیاز فطری انسان به بازیابی اطلاعات است و کتابخانه - چه سنتی و چه دیجیتال آن - بزرگترین نمود و نماد این واقعیت انسانی و بشری است و یا آن را منوط به وجود کتابخانه بدانیم و کتابداری را رشته ای به حساب آوریم که از کتابخانه و مسائل آن بحث می کند.

از این رو، این رشته به مانند هر رشته بالنده دیگر باید در دو جنبه به تبیین و توجیه خود پردازد. اول از جنبه نظری و دوم از جنبه عملی و اجرایی:

- از جنبه نظری. همانطور که گفته شده است این رشته به مفهوم عام آن باید ارزش های اطلاعاتی و دانشی و ضرورت بی چون و چرا به بازیابی آنها را برای توسعه و پیشرفت سرلوحه برنامه های خود قرار دهد و و آنها را تحلیل و بازبینی کند چنانچه چنین کند زمینه فعالیت آن بسیار بیشتر از آن چیزی خواهد شد که در حال حاضر به تدریس آن مشغول است. دست کم دو حوزه نشر و

مدیریت دانش از حوزه‌هایی است که ارتباط بسیار زیاد با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دارد زیرا در حوزه نشر بدیهی است که مؤلف که می‌نویسد عمده‌ترین انتظارش این است که مطالبش بازیابی و خوانده شود و به تبع آن ناشر هم چنین انتظاری دارد که کتابش بیشتر از پیش مورد استفاده قرار گیرد و سهولت بازیابی اطلاعات برای خوانندگان امری جدی باشد. بنابراین، کتابداری فقط بحث و بررسی مسائل کتابخانه نیست (سینق، ۱۳۸۸). در این صورت است که حضور کتابداران و اطلاع‌رسانان در عالم نشر به عنوان رشته‌های کمکی می‌تواند این مهم را به خوبی برآورده کند. هم بخشی از دروس کتابداری می‌تواند متکی به عالم نشر باشد و هم مشاغلی را در عالم نشر به عنوان دستیار مؤلف، ویراستاران، نمایه‌سازان و غیره می‌توان برای آن‌ها پیش‌بینی کرد. حوزه دوم مدیریت اطلاعات است که با آن که اهمیتش برای مدیران و به‌ویژه مدیران دانش محرز است اما از کتابداران و اطلاع‌رسانان نقش آنها کمتر سخنی به میان می‌آید؛ در حالی که این گروه در تنظیم و تنسيق اطلاعات به نحو مطلوب و مدیریت آن برای سرعت در تصمیم‌گیری‌های اجرایی و علمی می‌تواند بسیار مؤثر باشند. علت عدم توجه به این قضیه ممکن است به عدم توانایی فعلی کتابداران و اطلاع‌رسانان، و محدودیت‌های آنان در آموزش رسمی و نیز منابع آموزشی مرتبط باشد.

از جنبه عملی. از جنبه عملی برای تصویب رشته باید به تصحیح ذهن و عمل مسئولان و تصمیم‌گیرندگان پرداخت. بسیاری از آنان از واقعیت و توانایی رشته کتابداری اطلاع ندارند و با آن که از پژوهش، فرهنگ و دانش، مطالعه، بازیابی اطلاعات و سرعت تصمیم‌گیری فراوان سخن می‌گویند؛ اما در اجرا کمتر به این نکته متذکر می‌شوند که کتابداران می‌توانند مدیران خوبی برای اطلاعات و دانش باشند. اگر به مدیریت‌های مراکز فرهنگی و به‌ویژه کتابخانه‌ها و مؤسسات اطلاعاتی بنگرید، آن وقت این واقعیت بیشتر روشن می‌شود که چگونه همواره کتابداران در حاشیه بوده‌اند. البته با آن که وضعیت عمومی کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به گذشته خیلی بهتر شده است، اما همچنان تا نقطه مطلوب فاصله

زیادی دارد. کافی است به رؤسای کتابخانه‌های بزرگ در طول سال‌های پس از انقلاب بنگرید و حضور کتابداران را در پست‌های حساس مورد توجه قرار دهید. این امر نه در ایران بلکه در سطح جهان هم مطرح است و بسیاری از پروژه‌های اطلاعاتی با صرف هزینه‌های سنگین با شکست مواجه می‌شوند. به آمار زیر بنگرید (پیتو و میل، ۱۹۹۹).

یک بررسی جدید از ۳۰۰ شرکت بزرگ نشان داده که در زمینه بهبود و توسعه نرم‌افزار یا سخت‌افزار به میزان ۶۰ درصد ناموفق بوده‌اند (شکست خورده‌اند، یا به ثمر نرسیده‌اند).

نیمی از پروژه‌های IT از کنترل خارج می‌شوند، در حالی که در رسیدن کامل به اهداف خود شکست خورده‌اند.

تا ۷۰ درصد از پروژه‌های نرم‌افزاری لغو می‌شوند.

تقریباً از ۱۷/۵۰۰ پروژه که بیش از ۲۵۰ میلیارد دلار در سال هزینه دارند؛ هزینه ۵۲/۷ درصد از آنها تا ۱۸۹ درصد از برآورد هزینه اولیه فراتر می‌روند. اکثر این پروژه‌ها تنها با ۷۴ درصد از کارکرد اولیه (اصلی) تحویل داده می‌شوند.

یافته‌های یک مطالعه ارتش آمریکا از پروژه‌های IT نشان می‌دهد ۴۷ درصد تحویل شده‌اند، ولی استفاده نشده‌اند. به ۲۹ درصد پرداخت هزینه شده ولی تحویل نشدند. ۱۹ درصد متوقف شدند یا دوباره کار را از سر گرفتند. ۳ درصد با تغییرات جزئی استفاده شد، و در نهایت ۲ درصد همانطور استفاده شدند که تحویل داده شدند.

بلومفیلد^۳ (۲۰۰۱، ۶۹) مدارک/ شواهد بیشتری درباره استفاده از اینترنت ارائه می‌دهد و استدلال می‌کند که جستجوی اطلاعات از طریق ابزارها و موتورهای کاوش می‌توانند مایوس‌کننده هم باشند. به نظر می‌رسد حداقل بخشی از این شکست‌ها معلول عدم توجه به رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است.

بنابراین، نگارنده اعتقاد دارد که کتابداری و اطلاع‌رسانی به لحاظ ماهیت دارای استعدادهای فراوانی است. فعالیت کتابداری و اطلاع‌رسانی در حد یک

رشته با وضع موجود نمی‌تواند ظرفیت لازم را به نمایش بگذارد، زیرا هم در دوره کارشناسی و هم کارشناسی ارشد و دکتری به لحاظ کثرت مطالب و قلت ساعات تدریس و عدم گزینش استادان مرتبط با تدریس همواره از رسیدن به اهداف بهینه آن باز هم می‌ماند و توقعات لازم مورد انتظار در جامعه تحقق پیدا نمی‌کند.

برای مثال، مرجع و مرجع‌شناسی در کتابخانه‌ها و در صحن اجتماع بسیار امر عظیمی است که علاوه بر دانش فراوان به تجربه هم نیازمند است. کتابدار مرجع کسی است که محل رجوع قرار بگیرد. پرسش اصلی این است که آیا تدریس چند واحد درس مرجع می‌تواند دانشجو را آنچنان متبحر کند که نه تنها به منابع سنتی و دیجیتالی فارسی بلکه بر سایر زبان‌ها نیز آشنا باشد و بتواند در اسرع وقت متقاضیان را راهنمایی کند. جالب است که یکی از اصول کتابداری دانشمند بودن کتابدار قلمداد کرده‌اند (تامپسون، ۱۳۸۱، ص. ۲۰۱). بدیهی است با این شرایط فعلی هرگز به این مقصد نائل نمی‌شویم.

در بخش اطلاعات و فناوری هم به این ترتیب واحدهایی که در این رشته می‌گذرانیم هم محدود است و هم صرفاً پایه‌ها را بیان می‌کنند و نمی‌تواند در این حوزه نقش خود را به خوبی ایفا کنند. در سایر دروس هم به همین گونه است که با توجه به اینکه بسیاری از دروس عمومی و پایه را دانشجو باید بخواند. با آنکه اگرچه وجودشان لازم است، ولی در بازدهی مستقیم وظایف او نقش اولیه ندارند.

به لحاظ عملی، وقتی به جامعه آموزشی می‌نگریم ملاحظه می‌کنیم که ضرورت‌هایی که در این رشته مطرح است در جاهای دیگر خودنمایی می‌کند و متولیان نظام آموزشی به جای اینکه تدریس و آموزش را یکپارچه بنگرند و هر چیز را به صاحبانش مسترد کنند آن را تکه تکه کرده و هر مؤسسه و گروهی بر حسب مدیریت و توان اجرایی و یا از روی ناچاری سعی در برآوردن نیازهای خود می‌کند. به‌عنوان مثال، دانشنامه‌نگاری در کمیته برنامه‌ریزی کتابداری و

اطلاع‌رسانی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تصویب می‌شود اما متولّی آن به جای این رشته در سایر سازمان‌ها دیده می‌شود و یا آموزش نسخه‌های خطی تصویب می‌شود و به نهادی غیر از کتابداری واگذار می‌گردد و یا دانشکده ادبیات دانشگاه تهران مسؤلیت اجرای آن را به عهده می‌گیرد و یا مطالعات آرشیوی در کمیته برنامه‌ریزی کتابداری و اطلاع‌رسانی تصویب می‌شود ولی به گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران به عنوان رشته عهده‌دار آن، محول نمی‌شود با آن که در این زمینه در سطح دکتری برنامه مصوب دارد. نگارنده خود با یکی از سازمان‌ها درباره ضرورت تشکیل یک رشته چاپ و نشر وارد گفتگو شد و قرار شد تصویب برنامه از طریق رئیس دانشگاه وقت تهران انجام شود اما متأسفانه پس از ماه‌ها تأخیر از طرف دانشگاه معلوم شد که سازمان مزبور با دانشکده دیگری تفاهم کرده است. این و نمونه‌های مانند آن، حکایت از نیاز به ایجاد رشته‌هایی دارد که دقیقاً مرتبط با حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی است؛ اما اگر دانشگاه تهران به عنوان دانشگاه مادر و دارنده با سابقه‌ترین رشته کتابداری در این رابطه عطف توجهی نکند، کار آموزش رشته‌های مرتبط با این حوزه متفرق و پراکنده می‌شود.

نگارنده در سال ۱۳۷۲، طرح دانشکده شدن گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی (فدایی، ۱۳۷۷، ۱۸۴) را به دانشگاه تهران داده است و از آن زمان همواره با هر رئیس وقت دانشگاه به استثنای ریاست محترم اخیر سخن گفته و ضرورت تبدیل گروه به دانشکده را مطرح کرده است آنان نیز ضمن تأیید اما به لحاظ عملی و اجرایی کوچکترین قدمی را برنداشتند. دلیل آن را کمبود اعتبار مطرح می‌کردند. بارها گروه از طرف ریاست دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی مورد خطاب قرار می‌گرفته است چرا مانند دانشکده تربیت بدنی که حدود بیست سال است از دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی جدا و مستقل شده و هم اکنون بالنده و سرفراز به کار خود ادامه می‌دهد دانشکده نمی‌شود ولی پاسخ آن از قبل معلوم است که حمایتی نه از درون و نه از بیرون در کار نبوده است.

نگارنده یکی از استدلال‌های خود را مبنی بر ضرورت اجرای طرح دانشکده

شدن رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی آن هم برای دانشگاه تهران به عنوان مادر دانشگاه‌ها در کشور و برای این رشته به عنوان اولین رشته دانشگاهی چنین بیان کرده است که اگر در گسترش دانش دانشگاهی، ما معتقد به همکاری صنعت و دانشگاه هستیم و قبول داریم که صنعت باید پشتیبان دانشگاه باشد و دانشگاه نیز نیروهای موردنیاز صنعت را همان‌گونه که می‌خواهد و بازار کار، آن را طلب می‌کند تربیت کند، در حوزه‌های علوم انسانی، صنعت تعریف خاص خود را دارد. در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، صنعت مفروض در بخش دولتی سازمان اسناد و کتابخانه ملی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و در بخش غیردولتی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی و آستان قدس و سایر کتابخانه‌های بزرگ و مقتدر کشورند که باید با عقد قرارداد با دانشگاه تهران به تقویت حوزه آموزشی و درخواست تربیت نیروی انسانی بپردازند. این مطلب را نگارنده با اغلب رؤسای وقت کتابخانه‌های بزرگ گفته است ولی اراده‌ای قوی برای انجام این امر نیافته است. لازم به توضیح است که دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران بدون حمایت وزارت کار و امور اجتماعی امکان تحقق نداشت.

در هر حال، نگارنده بر حسب ضرورت و احساس نیاز برای ایجاد دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی طرحی را در سال ۱۳۸۴ تهیه و به رئیس وقت دانشگاه ارائه نمود. اینک خلاصه این طرح را به عنوان ضرورت و به عنوان آینده رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مطرح می‌کند و امید است که هر چه زودتر دانشگاه تهران با اجرای آن خود را در این زمینه، باز به عنوان اولین دانشگاه و مادر دانشگاه‌ها مطرح نماید؛ وگرنه سایر دانشگاه‌ها قطعاً چنین کاری را خواهند کرد. خوشبختانه در آخرین جلسه‌ای که با رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی در محل کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران داشتم، پس از طرح موضوع مشارالیه تقبل نمودند که در زمینه همکاری لازم را بنمایند و سنگ بنای دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی با همکاری دانشگاه تهران گذاشته شود.

اینک طرح اجمالی دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی به قرار زیر است:

توجیه و ضرورت

از آنجا که گروه کتابداری دانشگاه تهران علی‌رغم سابقه و نیز ایجاد رشته کتابداری در سراسر کشور هنوز نتوانسته است نیاز کشور را در سطح و در عمق برآورده کند؛ به این معنی که هم نیاز به کتابدار در سطوح مختلف به شدت وجود دارد و هم در ابعاد تخصصی همچون مدیریت، مرجع و فناوری، فارغ-التحصیلان این رشته در حاشیه قرار دارند و این رشته نتوانسته است پاسخ مناسبی به این نیازها بدهد و بخش عمده‌ای از این ناتوانی به خاطر محدودیت زمان تدریس و فراوانی نیازهای جامعه است؛ لذا ایجاد دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی که از سال‌ها قبل طرح آن در گروه کتابداری دانشگاه تهران وجود داشته است، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. دلایل بیشتر برای این ضرورت به شرح زیر است:

۱. روز به روز اطلاعات افزون می‌شود و دستیابی به آن سخت‌تر و پرهزینه‌تر می‌گردد.
۲. دروس بسیاری وجود دارند که با توجه به محدودیت گروه امکان ارائه آنها نیست.
۳. دروسی که ارائه می‌شود با توجه به محدودیت واحد و زمان ارائه به نحو مطلوب عرضه نمی‌شود.
۴. دانشکده‌های دیگر به ایجاد گروه‌هایی در حوزه‌های ICT، IT و MIS دست زده‌اند که هریک به نحوی با اهداف و وظایف این گروه همپوشانی دارد.
۵. بخش‌های خصوصی در زمینه ارائه اطلاعات فعال شده‌اند که در واقع باید گروه کتابداری آن را از نظر علمی تغذیه می‌کرد.
۶. فارغ‌التحصیلان این رشته با توجه به آموزش‌هایی که می‌بینند ناکارآمدی نسبی دارند و نیاز جامعه را به خوبی برآورده نمی‌کنند.
۷. حوزه‌های علمی و آموزشی گوناگونی وجود دارد که با رشته کتابداری مرتبط است، ولی امکان عرضه آنها تاکنون نبوده و چنانچه دانشکده

- تأسیس شود، امکان ارائه مناسب آن دروس فراهم می‌شود مانند آرشیو، نسخ خطی، چاپ و نشر، وب‌لاگ‌نویسی، ساخت و توسعه کتابخانه‌های دیجیتال، کتاب‌سنجی، حق مؤلف، دانشنامه‌نگاری و امثال آن.
۸. گاهی اوقات دانشجویان موضوعاتی را به عنوان پایان‌نامه انتخاب می‌کنند که درس آن را نگذرانده‌اند. ضرورت حضور این دروس و تناسبی که با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دارد، حضور آنها را در این دانشکده ضروری می‌نماید که با شرایط حاضر امکان ارائه آن نیست.
۹. گروه در دانشکده‌ای که در آن به انجام وظیفه مشغول است سازمان و جایگاه مناسبی ندارد.
۱۰. پرداختن به فلسفه اطلاعات و اطلاع‌رسانی ضرورت دارد و در حال حاضر زمینه و جایگاهی برای آن در گروه وجود ندارد.
۱۱. اغلب رؤسای دانشگاه تهران پس از انقلاب اسلامی نسبت به ایجاد دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی تأکید داشته‌اند.
۱۲. بسیاری از کشورها از جمله کانادا به جای گروه کتابداری، مدرسه کتابداری و اطلاع‌رسانی دارند.
۱۳. مشاوره برای کمک به تصمیم‌گیری‌های خرد و کلان در حوزه اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات، سواد اطلاعاتی حداقل در مدیریت دانشکده‌ای یا دانشگاهی سخت مورد نیاز کشور است و تقویت نیروی کارآمد در این زمینه‌ها ضروری است.

ارکان دانشکده:

الف. گروه‌ها

ب. امور وابسته

در اینجا از بحث درباره امور وابسته به دانشکده که بیشتر ناظر به اجراست، خودداری می‌شود و فقط و به‌طور اختصار به تشریح پاره‌ای از ویژگی گروه‌های پیشنهادی پرداخته می‌شود:

الف. گروه‌های دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی در آغاز به شرح زیر است. در آینده و بر حسب نیاز ممکن است افزایش یابد و یا تغییر کند.

۱. گروه مرجع و خدمات اطلاع‌رسانی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری)

Reference and Information Services Department

هدف: تربیت نیروی ماهر جهت تصدی بخش مرجع کتابخانه‌ها و تسلط به فنون اشاعه اطلاعات گزینشی و امثال آن، ایجاد میز مرجع در کتابخانه‌ها در حوزه‌های مختلف علوم پزشکی، کشاورزی، هنر، علوم انسانی، فنی و حتی نظامی.

توجه و ضرورت: نظر به ضعف فارغ‌التحصیلان رشته کتابداری در پاسخگویی به سؤالات متخصصان، پژوهشگران و تصمیم‌گیرندگان در سطوح خرد و کلان و نبودن میز مرجع در اغلب کتابخانه‌ها، حتی کتابخانه‌های بزرگ، ایجاد چنین رشته‌ای ضرورت دارد. دانشجویان فعلی نه مایه قبلی ادبی و علمی را دارند و نه در این مدت کوتاه تحصیل، فرصت آن را پیدا می‌کنند که با مراجع در زبان‌های مختلف به نحو کامل آشنا شوند که در نتیجه نمی‌توانند به دیگران کمک کنند.

پاره‌ای از دروس اختصاصی:

مرجع‌شناسی عمومی

- مرجع‌شناسی اسلامی
- مرجع‌شناسی لاتین
- مرجع‌شناسی تخصصی در حوزه‌های گوناگون
- آسیب‌شناسی بخش مرجع
- خدمات مرجع و فنون مختلف مانند: SDI, CC و ...

- نقش کتابشناسی در خدمات مرجع
- نقش مقاله‌نامه‌ها در خدمات مرجع
- وب‌سایت‌ها و چگونگی استفاده از آنها در بخش مرجع (عمومی و تخصصی)
- پایگاه‌های اطلاعاتی
- جستجو و اقسام آن در خدمات مرجع
- زبان‌های تخصصی عربی، انگلیسی، فرانسه، روسی و اسپانیولی.
- متون قدیمی فارسی
- تدوین کتب مرجع؛ ویژگی‌ها و مشکلات دایره‌المعارف‌نویسی و ...
- ادوارشناسی ادب فارسی و عربی.
- حقوق مؤلف و اخلاق کتابداری و اطلاع‌رسانی

پاره‌ای از تخصص‌های مورد نیاز:

- * کتابداری و اطلاع‌رسانی
- * زبان و ادبیات فارسی
- * زبان و ادبیات عرب

۲. گروه مطالعات آرشیوی (یادمانه‌ها) و نسخ خطی (کارشناسی و گرایش دکتری)

Archive & Manuscript Studies Department

هدف: آشنایی و کار با مراکز آرشیو (یادمانه‌ای) و نسخ خطی به گونه‌ای که فارغ‌التحصیلان این رشته به آسانی بتوانند جذب این مراکز شوند. توجه ضرورت: وجود کتابخانه‌های خطی و مراکز سند و آرشیوی در سطح ملی و منطقه‌ای، ضرورت ایجاد چنین رشته‌ای را فراهم می‌کند تا دانش‌آموختگان بتوانند

به طور خاص با مسائل و مشکلات سازمان‌های اسنادی و مراکز نسخ خطی آشنا شوند و محیط کار را بشناسند و در نتیجه جذب این مراکز شوند.

پاره‌ای از دروس اصلی عبارتند از:

- کتابشناسی و نسخه‌شناسی فارسی و عربی
- کتابشناسی و نسخه‌شناسی لاتین
- تذهیب و هنرهای مرتبط / کارگاه‌های عملی
- تجلید و هنرهای مرتبط / کارگاه‌های عملی
- خط‌شناسی و تطور آن / کارگاه‌های عملی
- تاریخ زبان و ادبیات فارسی
- تاریخ زبان و ادبیات عربی
- مراکز و سازمان‌های آرشیوی و خطی ملی و بین‌المللی
- اصول مرمت و حفاظت
- گسترش فرهنگ آرشیوی و نسخ خطی / تقویم
- تصحیح و مسائل مربوط به آن / بررسی انتقادی متون تصحیح شده
- آشنایی با متون قدیمی (تاریخ ادبیات)
- موزه و موزه‌داری

تبصره: آرشیو و نسخ خطی را در صورت ضرورت می‌توان به دو گروه تبدیل کرد.

پاره‌ای از تخصص‌های مورد نیاز:

- * کتابداری و اطلاع‌رسانی
- * تاریخ

* ادبیات فارسی و عربی

* هنر

۳. گروه مدیریت و بهره‌وری اطلاعات / ارتباطات (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری)

Management and Productivity of Information / Communications Department

هدف: مدیریت مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های مختلف و افزایش بهره‌وری و استفاده بهینه از اطلاعات.

توجه ضرورت: کتابداری و اطلاع‌رسانی به نوعی مدیریت را در خود دارد. انفجار اطلاعات و استفاده بهینه از حجم عظیم اطلاعات، ضرورت پرداختن به مدیریت اطلاعات و دانش را فراهم کرده است. اقتصاد اطلاعات زمانی تحقق خواهد یافت که مدیریت صحیح با استفاده از ابزارهای مناسب و مرتبط اعمال شود.

پارهای از دروس اصلی عبارتند از:

- امکان‌سنجی ایجاد مراکز اطلاعات و کتابخانه‌ها
- مدیریت اطلاعات / مدیریت دانش
- مدیریت نیروی انسانی
- مدیریت کتابخانه‌های دانشگاهی، عمومی، تخصصی و آموزشگاهی
- فراهم‌آوری منابع، تجهیزات و امکانات
- بهره‌وری در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی
- اقتصاد اطلاعات
- اطلاع‌سنجی، کتاب‌سنجی و علم‌سنجی....
- تعاونی‌های اطلاع‌رسانی و کنسرسیوم‌ها (نمونه‌های موفق) / امانت بین کتابخانه‌ای
- مدیریت کتابخانه‌های دیجیتالی
- آمار

- اطلاعات و ارتباطات
- جامعه‌شناسی اطلاعات
- جغرافیای سیاسی اطلاعات

بعضی از تخصص‌های مورد نیاز عبارتند از:

- * کتابداری
- * مدیریت بهره‌وری
- * ارتباطات
- * آمار

۴. گروه فن آوری اطلاعات (کارشناسی / کارشناسی ارشد / دکتری)

Information & Communication Technology Department

هدف: آشنایی و امکان تولید انواع روش‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات به صورت دستی، نیمه خودکار و الکترونیکی

توجیه ضرورت: فناوری اطلاعات در جهان امروز برای ذخیره و بازیابی بهینه اطلاعات، امری اجتناب‌ناپذیر است. اغلب وظیفه فناوری اطلاعات را به متخصصان رایانه واگذار می‌کنند و آنها نیز با عدم شناختی که از کتابداری و اطلاع‌رسانی در حوزه‌های نمایه‌سازی و موارد مشابه دارند، اگرچه در ساختن محمل‌ها موفق‌اند؛ اما در پرداختن به محموله‌ها (اطلاعات) برای اینکه بتواند با سرعت و دقت و صحت جریان یابد، ناموفق‌اند. بنابراین، پرداختن به فناوری در دانشکده‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی امری ضروری به‌نظر می‌رسد.

اهم دروس اصلی عبارتند از:

- سازماندهی دانش و اطلاعات (۱، ۲، ۳، ۴)
- ذخیره و بازیابی
- فناوری اطلاعات / IT، ICT (کار آزمایشگاهی)

- نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی
- نرم‌افزار و چگونگی ساخت آن (کار عملی)
- ایجاد وب‌سایت / وب‌لاگ (کار عملی)
- داده‌کاوی
- کتابخانه‌های دیجیتال: موانع و مشکلات / کتابخانه‌های دو منظوره (هیبرید)
- چند رسانه‌ای‌ها (تولید و استفاده)
- بازیابی اطلاعات: نقد روش‌های موجود
- گسترش سواد اطلاعاتی

بعضی از تخصص‌های مورد نیاز از این قرار است:

- * کتابداری و اطلاع‌رسانی
- * علوم رایانه (کامپیوتر)
- * تکنولوژی آموزشی

۵. گروه چاپ و نشر (کارشناسی / کارشناسی ارشد)

Publishing & Distribution Department

هدف: آشنایی با انواع نشر چاپی و الکترونیکی و شناخت ابزار و پیشرفت‌های حاصله در این زمینه و نحوه مدیریت استفاده و نگهداری ماشین‌های مختلف در این حوزه در جهت بهینه‌سازی نشر و سهولت دسترسی از نگاه استفاده‌کنندگان.

توجه ضرورت: چاپ و نشر سنتی و الکترونیکی بیش از هر جای دیگر به حوزه اطلاع‌رسانی و کتابداری مرتبط است. اکثر کتابداران و اطلاع‌رسانان چنانچه در سیاستگذاری نشر و توزیع سهمیم باشند، جریان اطلاعات سهل‌تر و بهتر خواهد بود؛ زیرا آنان در انتقال نیازهای واقعی کاربران به مولفان و ناشران، با مشارکت در تهیه نمایه‌ها و بررسی ویژگی‌ها منابع مرجع و تخصصی به لحاظ شکل و

محتوا می‌توانند تأثیرگذار باشند.

پاره‌ای از دروس اصلی عبارتند از:

- تاریخچه کتاب و کتابت
- فرهنگ شفاهی / فرهنگ مکتوب / مهارت در نگارش
- روش نگارش / روش استناد
- مقاله‌نویسی / کتاب‌نویسی
- نشر الکترونیک: ویژگی‌ها و مختصات
- تألیف، ترجمه، گردآوری
- ویرایش و انواع آن
- آشنایی و کار با سیستم‌ها و دستگاه‌های چاپ
- سیاست نشر
- چاپ‌های لیزری
- توزیع (دستی و الکترونیکی)
- سفارش و پیگیری
- ادبیات کودکان / بزرگسالان / گروه‌های ویژه

بعضی از تخصص‌های مورد نیاز عبارتند از:

- * کتابداری
- * تکنولوژی آموزشی
- * کامپیوتر (نرم‌افزاری)

۶. گروه تاریخ و فلسفه کتابداری و اطلاع‌رسانی (کارشناسی ارشد / دکتری)

History & Philosophy of Library & Information Sciences Department

هدف: بررسی و تحقیق در تاریخ و فلسفه کتابداری و ضرورت تحقیق پیرامون چستی اطلاعات و چگونگی اطلاع‌رسانی و تحول آن.

توجیه ضرورت: دیرگاهی است که بحث فلسفه اطلاع و اطلاع‌رسانی در محافل و مدارس علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. کتابداری و اطلاع‌رسانی به نوعی دچار فقر و یا ضعف در مبانی است و لذا ضروری است تا دانشجویان و استادان در یافتن چارچوب مناسب نظری در این رابطه آموزش و پژوهش کنند.

اهم دروس ضروری این رشته عبارتند از:

- مبانی کتابداری و اطلاع‌رسانی
- تاریخ و فلسفه کتابداری و اطلاع‌رسانی
- چستی علم و اطلاع
- مکانیسم شناخت
- تأثیر مکاتب فلسفی بر کتابداری و اطلاع‌رسانی
- نقد طبقه‌بندی‌های موجود
- فلسفه و طبقه‌بندی
- معناشناسی و اطلاع‌شناسی
- اطلاعات و دانش
- زبان، زبان‌شناسی و اطلاعات

بعضی از تخصص‌های مورد نیاز از این قرارند:

- * کتابداری
- * فلسفه
- * زبان‌شناسی
- * تاریخ و فلسفه علم

۷. گروه مشاوره اطلاعاتی کارشناسی ارشد/ دکتری

Information Consulting Department

هدف: تربیت نیروی کارآمد که بتواند سازمان‌ها و مؤسسات دولتی، نیمه دولتی و خصوصی را در ایجاد کتابخانه‌های تخصصی، دومنظوره و دیجیتالی یاری دهد و یا بهره‌وری آنها را بالا ببرد.

توجیه ضرورت: در دنیای پر تحرک امروز، مشاوره اطلاعاتی در همه امور مفید و کارساز است. اقبال عظیم جامعه به استفاده از فناوری اطلاعات و صرف بودجه-های کلان در این مورد که گاه توأم با دوباره و چندباره‌کاری و یا اسراف و اتلاف است، ضرورت پرورش نیروهای کارآمد جهت مشاوره اطلاعاتی در سطوح مختلف خرد و کلان و در موضوع‌های گوناگون را ایجاب می‌کند.

اهم دروس اصلی این رشته عبارتند از:

- مشاوره در تشکیل کتابخانه‌های آموزشی، دانشگاهی و تخصصی
- مشاوره در طراحی و راه‌اندازی وب‌سایت‌ها
- مشاوره در نمایه‌سازی
- مشاوره در خدمات اطلاع‌رسانی SDI و ...
- مشاوره در تشکیل پایگاه‌های اطلاعاتی
- مشاوره در ایجاد کنسرسیوم‌های اطلاعاتی در زمینه‌های مختلف
- مشاوره در طرح‌های پژوهشی (فراهم‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل اطلاعات و حل مسئله)
- مشاوره در مدیریت رسانه‌ها و کتابخانه‌ها
- مشاوره در اخذ پتنت (پروانه ثبت اختراع)
- رعایت حقوق مالکیت فکری

بعضی از تخصص‌های مورد نیاز عبارتند از:

* کتابداری

* مشاوره

* مدیریت

نتیجه‌گیری

آموزش در جهان امروز و همه زمان‌ها، از اولویت‌های بی‌بدیل است. تربیت نیروهای متخصص و کارآمد برای رفع نیازهای جامعه در حوزه اطلاعات و کتاب امری اجتناب‌ناپذیر است. کتابداری و اطلاع‌رسانی و یا هر نام دیگری که محتوای آن را به خوبی برساند، مسئولیت تربیت نیروهای کارآمد مورد نیاز جامعه را دارد. کتابداری و اطلاع‌رسانی بنا به مفهوم خاص خود، ظرفیت و توانایی انجام مسئولیت‌هایی فراتر از آنچه را در حال حاضر به انجام آن می‌پردازد دارد. گروه‌های پیشنهادی در این مقاله، حداقل انتظاراتی است که در قالب دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توان انجام داد. بررسی تشکیل دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی، عزمی راسخ می‌خواهد و ضرورت‌های مطرح شده باید مورد مطالعه قرار گیرد. نگارنده معتقد است که در جامعه پژوهش‌محور، نقش کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار اهمیت دارد. تربیت نیروهای کارآمد برای آموزش نسل جوان می‌تواند بسیاری از خلأهای پژوهشی و آموزشی جامعه را پر کند.

پی‌نوشت‌ها

1. Wilson
2. Pinto & Millet
3. Bloomfield

منابع

- تامپسون، جیمز (۱۳۸۱). *تاریخ اصول کتابداری*. ترجمه محمود حقیقی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- سینق، موهیندر (۱۳۸۸). *مدیریت کتابخانه‌ها و نظام اطلاع‌رسانی*. ترجمه غلامرضا فدایی. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- فدایی، غلامرضا (۱۳۸۴). *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی*. تهران سمت.
- (۱۳۸۶). کتابداری در جست و جوی هویتی نو. *فصلنامه کتاب*، ۷۲. ۱۹۰-۱۷۵
- (۱۳۸۸). آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی فقط منتظر تغییر نام است؟ *فصلنامه پیام کتابخانه*، ۵۷ (۲) ۱۵. ۲۸-۱۰

References

- Bloomfield, M. (2001). Indexing neglected and poorly understood. *Cataloging and Classification Quarterly*, 33(1), pp63-75
- Fadaie, Gh. (2009). LIS Discipline or Information Retrieval. *Issues in Information Science and Information Technology*. 6. pp,575-583
- _____. (2008). In Search of New Identity for LIS Discipline, with Some Reference to Iran. *Issues in Information Science and Information Technology*. Vol. 5. pp, 444-511
- Pinto, J. K. & Millet, I. (1999). *Successful Information System Implementation, the human side*. 2nd ed. Project Management Institute.
- Wilson, T. D. (2002). Curriculum and Catastrophe: change in professional education. *Journal of Education for Library and Information Science Association for Library*, 43(4), pp.296-304.